

מבוא לתזאורוס מרכז ההדרכה

המבוא נכתב ע"י עורכת התזאורוס רחל קדר, ומופיע בפורמט המודפס שיצא לאור. לטובת כלל המשתמשים בתזאורוס מובא המבוא בנוסח כמעט מלא.

לפי התקן האמריקני (ANSI Z39.19) תזאורוס למפתוח (כלומר, אוצר מונחים), מוגדר כרשימה של מילים וביטויים, הנקראים תארנים (descriptors). רשימה זו מציגה את הקשרים ההיררכיים והאסוציאטיביים הקיימים בין המילים והביטויים שברשימה. מטרתו של תזאורוס בכלל, ושל אוצר המונחים למפתוח של מרכז ההדרכה בפרט, היא לספק אוצר מילים תקני ומבוקר, שישימש כלי מפתוח למסמכים (בעיקר ספרים וגם מאמרים) ולדלייתם. אוצר המונחים למפתוח של מרכז ההדרכה נותן ביטוי לקשת רחבה מאוד של נושאים, בהתחשב באופי האוספים של לקוחותינו.

מבנה אוצר המונחים של מרכז ההדרכה לספריות

1. בחירת תארנים

א. כל תארן (בין אם הוא מילה בודדת או מספר מילים) מייצג מושג אחד בלבד. מושג זה יכול להיות שם עצם או שם פועל. באופן כללי, שמות העצם מופיעים בצורת רבים: *מחשבים, סקרים, בתי הבראה* – עצמים שניתנים לספירה; כאלו שאינם ניתנים לספירה – *קמח, חמצן* – מופיעים בצורת יחיד. מושגים, דיסיפלינות, תהליכים ותכונות מופיעים גם הם בצורת יחיד, כגון: *ציונות, אטימולוגיה, אוסמוזה, קדושה*. לפעמים יש צורך להשתמש בצורת יחיד וגם בצורת רבים: *צויר* (תהליך), *צוירים* (עצמים). הומונימים, שהם מילים השוות בכתיבתן או בהגייתן או שונות במובן, יקבלו גם מגדיר (qualifier) בסוגריים: *נבטים (בוטניקה), נבטים (מושב), נבטים (עם קדום)*.
אוצר המונחים של מרכז ההדרכה אינו כולל שמות אישים כתארנים, אנו מציעים להיעזר בכללי הקיטלוג ולהסתמך על מקור ביבליוגרפי (כגון האנציקלופדיה העברית) לקביעת שמות אישים.

ב. איות המונחים הוא על-פי כללי האקדמיה ללשון העברית לכתיב חסר הניקוד (דהיינו, כתיב 'מלא').

הריון

ראה: הריון

בכל מקום שיש צורך ישנן הפניות לכתיב התקני:

תורכיה

ראה: טורקיה

ג. התארנים בעלי מספר מילים יעולו לפי הסדר הטבעי שלהם, לדוגמה: *מכונות כתיבה, מכוני מחקר* (ולא: *כתיבה, מכונות; מחקר, מכונים*). הסידור האלף-ביתי הוא מילה-מילה (דהיינו: *מזרח ירושלים, מזרח קדום, מזרחי*). אין שימוש במקפים בין מילים (בתי ספר ולא בתי-ספר), חוץ מאשר במספר שמות של יישובים (תל-אביב).

ד. שימוש בראשי תיבות – בכל מקרה יש הפניות לצורה שנבחרה. לדוגמה

לוחמי חירות ישראל

או"ם

ראה

ראה

לח"י

אומות המאוחדות

ה. שימוש במונחים מורכבים – התארנים מיועדים לשיטת החיפוש הבוליאנית, דהיינו, הצלבת מונחים על-ידי המחפש בזמן החיפוש. פעולת ההצלבה מאפשרת לקורא להגיע לרמה גבוהה של דיוק בחיפוש. במילים אחרות, רמת הדיוק (precision) מושגת על-יד פעולת ההצלבה. לפי התקן הבינלאומי, יש לפרק את כל התארנים לגורמיהם (לדוגמה: *מכונות כתיבה* יהיה שני תארנים, *מכונות + כתיבה* ויש להצליב ביניהם). ההחלטה אם לפרק מושג או לא תלויה בכמה שיקולים:

- (1) תדירות השימוש במונח המורכב בשפה הטבעית של האוסף המיועד למפתוח (לכן אין לפרק את המונח היסטוריה של עם ישראל).
- (2) תדירות השימוש של המונח המורכב בשפה הטבעית של קהל המשתמשים באוסף (לדוגמה: ניהול משרדי).
- (3) מניעת איבוד משמעותו של המונח ומניעת דלייה שגויה. לדוגמה: הצלבה של המונחים הוראה + מחשבים עשויה לדלות הוראה בשימוש במחשבים וגם מחשבים כאמצעי הוראה. לכן, באוצר המונחים של מרכז ההדרכה קיימים המונח הוראה, המונח מחשבים והמונח הוראה באמצעות מחשבים.

התקן הבינלאומי לבניית תזאורי (ISO 2788-1986) ממליץ על רמה גבוהה מאוד של פירוץ לגורמים של מונחים מורכבים. אוצר המונחים של מרכז ההדרכה מיועד למפתוח אוספים המצויים בספריות ציבוריות וספריות בתי-ספר, שבדרך כלל יש בהם חומר על קשת רחבה מאוד של נושאים. כאשר אוצר מונחים מכיל קשת כה רחבה של נושאים, קשה לשמור על פירוץ לגורמים, כפי שהומלץ, מבלי לאבד מדיוק הנושאים. לכן, במקרים רבים שחיבו פירוץ מונחים (לדוגמה: נדידת עופות היה אמור להיות נדידה + עופות). שמרנו, בכל זאת, על מונח מורכב (נדידת עופות). מגמה זו חזקה במיוחד בנושאים הקשורים לעם ישראל, ארץ-ישראל ומדינת ישראל. לדוגמה: מסמך העוסק בספרות גרמנית מודרנית ימופתח על-ידי שני תארנים: ספרות מודרנית + שפה גרמנית. לעומת זאת, מסמך העוסק בספרות עברית מודרנית, ימופתח על-ידי תארן אחד, דהיינו ספרות עברית מודרנית.

2. מבנה הקשרים בין התארנים

descriptor	תארן
Scope note (SN)	הערה
Use (US)	ראה
Seen from (SF)	הפנייה מ (המ)
Broader term (BT)	מונח רחב (מר)
Narrow term (NT)	מונח צר (מצ)
Related term (RT)	מונח קרוב (מק)

א. תארן כפי שהוסבר, התארן הוא מונח שנבחר לייצג מושג באוצר המונחים.

ב. הערה הגדרה קצרה של משמעות התארן, להבדיל ממשמעותו של אותו מונח בשפה חופשית. סוגים נוספים של מידע שניתן לצרף להערה הם: תאריך קבלת התארן לאוצר המונחים, מקור התארן והוראות למפתח לגבי הצלבת התארן עם תארנים אחרים.

ג. ראה/הפנייה מ (יחסי שיווין) אלו 'רמיזות' המבטאות את היחס בין תארן מועדף למונח לא מועדף, כאשר שניהם מתייחסים לאותו עצם או פעולה. דוגמה: המונחים אקולוגיה, איכות הסביבה והגנת הסביבה. במקרה הזה התארן המועדף יהיה אקולוגיה, וקיימות הפניות (רמיזות) משני המונחים האחרים.

אקולוגיה

המ איכות הסביבה

המ הגנת הסביבה

איכות הסביבה

ראה אקולוגיה

הגנת הסביבה

ראה אקולוגיה

ד. יחסים היררכיים

מבנה זה הוא שמבדיל בין אוצר מונחים לרשימת מילים אלף-ביתית פשוטה. הוא מבוסס על רמות שונות של כפיפות בין תארנים. תארן ה'אב' נקרא מונח רחב (מר) ותארן ה'בן' נקרא מונח צר (מצ). לדוגמה:

מדע

מצ אקולוגיה

מצ ביולוגיה

מצ גיאולוגיה

וכו'

אקולוגיה

מר מדע

בדוגמה זו אין לתארן מדע מונח רחב - מדע הוא ראש המבנה (top term in hierarchy). ישנם תארנים שאין להם מונח(ים) רחב(ים) או שאין להם מונח(ים) צר(ים) או שניהם גם יחד (לדוגמה: אקטואליה).

יחסים היררכיים קיימים בשלוש קטגוריות עיקריות שהן:
(א) היררכיה גנרית (generic). דוגמה:

מכרסמים

מר יונקים

מצ אוגריים

מצ בוניים

וכו'

אוגר

מר אוגריים

(ב) יחס השלם לחלקיו. דוגמה:

אנטומיה

מצ אף

מצ בטן וכו'

(ג) עצמים השייכים לאותה קטגוריה

אמצעי התקשורת

מצ דואר

מצ טלפון וכו'

(ד) יחסי קרבה (associative relationship)

יחס קרבה קיים בין תארנים שאין ביניהם יחס של כפיפות או שיוויון, אך יש ביניהם קשר רעיוני, אסוציאטיבי הדוק. יש לציין קשר זה, כך שהמונחים הקרובים יחשפו, ויספקו תארנים אלטרנטיביים במפתוח או בחיפוש. דוגמאות:

דיאטה

מר תזונה

מק הרגלי אכילה

מק הרזיה

מק השמנת יתר

מק ממתקים מלאכותיים